

**І.В. Головська
м. Вінниця, Україна**

РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У МОРАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Найбільш інтенсивно процес морального виховання відбувається у період навчання дитини в школі. Молодший шкільний вік є сенситивним для сприймання та засвоєння дітьми моральних понять та цінностей. Ця особливість зумовлена характерними для цього вікового періоду ознаками: високою пізнавальною активністю, пластичністю і вразливістю психіки, готовністю сприймати, наслідувати, випробовувати себе, підвищеною емоційністю та чутливістю, безмежною довірою до батьків і вчителів, щирістю та безпосередністю в поведінці. Значну допомогу школі у вирішенні проблеми організації дозвілля можуть надати педагоги позашкільних навчальних закладів, оскільки, як зазначає С. Ліпська, позашкільні заклади – це перш за все виховні заклади, де організується змістовне дозвілля відповідно до здібностей та обдарувань кожного вихованця [1, с. 161].

Вивченню виховного потенціалу позашкільних навчальних закладів присвячено наукові праці М. Баяновської, Н. Ганнусенко, Т. Гуменникової, Б. Кобзаря, В. Кузя, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Т. Цвірової.

Метою даної статті є охарактеризувати особливості організації виховного процесу у закладах додаткової освіти та окреслити шляхи реалізації їхнього виховного потенціалу у моральному вихованні молодших школярів.

Характерною ознакою молодшого шкільного віку є те, що у цей період відбувається активізація різноманітних здібностей дітей, вони прагнуть до самореалізації, що створює сприятливі умови для здійснення морального виховання у позашкільних навчальних закладах. Про важливість закладів додаткової освіти в реалізації завдань морального виховання особистості йдеться у державних документах. Зокрема, в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки» звернено увагу на особливу роль цих установ у процесі морального становлення покоління, яке зростає. Акцентовано на тому, що вони покликані не лише формувати творчу та активну особистість, а також піклуватися про її моральний розвиток шляхом організації змістовного дозвілля [2, с. 30].

Своєрідні особливості перебігу навчально-виховного процесу в закладах додаткової освіти полягають у наданні дитині можливості активного, необмеженого, емоційного та діяльнісного пізнання навколишнього світу. На думку Л. Ковбасенко, специфіка діяльності позашкільних навчальних закладів, зокрема їхня матеріальна база, кваліфіковані кадри, принципи, форми і методи роботи, уможливають доповнення, розширення, поглиблення впливу сім'ї та школи на творче самовдосконалення особистості та зміцнення її моральності [3, с. 14]. З цією думкою погоджується Т. Гуменникова, яка звертає увагу на те, що в умовах перевантаження навчальної програми сучасної початкової школи особливу роль у формуванні першооснов моральної культури в учнів відіграє позаурочна діяльність, оскільки в ній міститься значний потенціал активних форм, методів, засобів і прийомів роботи [4, с. 50].

Досліджуючи проблему особливостей організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах, І. Мельникова виокремлює такі характерні риси: врахування інтересів і запитів дітей, їх індивідуальностей, демократизація педагогічних відносин, відсутність формальності та педантизму, суворої регламентації занять, різноманітність форм дозвілля, гнучкість організаційних структур. На її думку, фактом свого виникнення позашкільні заклади поставили на порядок денний основні проблеми педагогіки: розвиток дитини відповідно до її природи у невимушеній і доброзичливій атмосфері ігрової та імітаційної діяльності; пошук і створення оригінальних методик виховання та освіти;

розвиток дитячого самоуправління; раціональне вирішення питань усебічного і гармонійного виховання дитини, в тому числі і морального [5, с. 144].

Варто зауважити, що значний виховний потенціал занять у закладах додаткової освіти міститься в організації колективної діяльності дітей, у якій вони навчаються скеровувати свої зусилля заради досягнення спільної мети, виявляти увагу до всіх, хто їх оточує, надавати їм допомогу, піклуватися про навколишнє середовище. Творча діяльність сприяє формуванню у школярів таких моральних якостей, як наполегливість, стриманість, самостійність, дисциплінованість, уміння долати труднощі й виконувати відповідальні доручення.

Сучасну структуру позашкільної освіти України утворюють: позашкільні навчальні заклади; інші навчальні заклади як центри позашкільної освіти у позаурочний та позанавчальний час; гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана з функціонуванням позашкільної освіти [2, с. 9].

У Законі України про позашкільну освіту визначено, що позашкільні заклади можуть бути комплексними та профільними. Комплексні організовують роботу за різними напрямками позашкільної освіти. До них належать палаци, будинки дітей та юнацтва, центри дитячої та юнацької творчості. Профільні займаються організацією певного напрямку позашкільної діяльності. До такого типу закладів належать центри і клуби туристсько-краєзнавчої, науково-технічної, еколого-натуралістичної, спортивно-оздоровчої, художньо-естетичної творчості, військово-патріотичного спрямування, станції юних туристів, натуралістів, техніків, школи мистецтв, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади, дитячо-юнацькі спортивні школи, оздоровчі заклади, туристські бази [2, с. 12].

Характерною рисою виховного процесу в закладах додаткової освіти є те, що сам учень є ініціатором індивідуального виховання, оскільки він самостійно обирає той вид діяльності, який йому до вподоби. На відміну від школи процес виховання у згаданих закладах має неформальний характер: перевага його полягає у зміщенні акценту з інформаційного способу передачі знань на спілкування, передання досвіду від старшого покоління до молодшого.

В. Киричок акцентує увагу на тому, що в позаурочній діяльності розширюється діапазон спілкування дітей, створюються різні життєві ситуації, у яких учень отримує можливість виявити турботу і піклування про товариша, висловити йому своє співчуття, своєчасно прийти на допомогу, порадити його успіхам, виявити чуйність, тобто ті якості і властивості, які характеризують гуманне ставлення учнів один до одного [6, с. 60].

Заняття у закладах додаткової освіти мають суспільну спрямованість. Особливу увагу педагогічні працівники приділяють розвитку ініціативи і самодіяльності, залучаючи дітей до активних дій з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Привабливим для учнів і цінним у їхньому моральному становленні є використання на заняттях елементів гри та духу романтики.

Досягнення певних результатів у моральному вихованні молодших школярів значною мірою залежить від особистості педагога, який працює у позашкільному навчальному закладі. Т. Сущенко наголошує на тому, що діти люблять насамперед учителів, закоханих у свою справу, а серед них віддають перевагу найбільш добрим і чуйним. Дослідниця зазначає, що темпи розвитку стосунків між педагогами і вихованцями у закладах додаткової освіти значно швидші, ніж на уроках. У позашкільній роботі важливого значення набувають моральні якості педагога. Діти не вибачають таких помилок, як недотримання обіцянки чи відсутність тактовності. Педагог позашкільного закладу – це близький радник дітей, який поділяє їхні думки і захоплення, до якого вони поспішають після уроків за власним бажанням, з ним обговорюють свої радощі і невдачі, оскільки він захоплює уяву своїх вихованців безліччю цікавих ідей і справ, створюючи радісну атмосферу напруженої праці [7, с. 83-85].

Серед переваг виховного процесу в позашкільних закладах Б. Вульфів називає створення сприятливих умов для покращення позиції особистості у колективі порівняно з класним колективом. У цих закладах є більша можливість для залучення учнів до організаторської діяльності, що сприяє виявленню їхніх моральних якостей і появі нових лідерів. Різний віковий склад дітей створює можливості для обміну досвідом, зміцнення традиції надання допомоги молодшим. Дослідник звертає увагу на те, що в позашкільних закладах реалізують одну з головних потреб школярів – потребу в спілкуванні. З цього приводу він зауважує, що правильно організоване спілкування мобілізує наявні знання та уміння учнів, допомагає кожному з них знайти своє місце у колективі, розкрити власну індивідуальність [8, с. 125].

Як уже зазначалося, заняття у позашкільних навчальних закладах зорієнтовані на організацію змістовного дозвілля молодших школярів, що безпосередньо сприяє реалізації завдань морального виховання. На думку С. Шмакова, дозвілля являє собою особливу соціальну сферу, зону активного спілкування, де діти задовольняють особисту потребу в самоперевірці, самооцінці власного «Я». Науковець наголошує на тому, що такі форми дозвілля, як заняття у клубах, гуртках, колективні ігри і розваги, сприяють розвитку дружби, товариськості, психологічної сумісності школярів [9, с. 43]. Цієї думки дотримується і Т. Сущенко, яка акцентує увагу на тому, що колективна творча праця на заняттях сповнена ситуаціями з яскраво вираженим моральним змістом, що дає змогу педагогу впливати на формування моральної позиції учнів [7, с. 48].

Вагомий внесок у процес морального становлення особистості молодшого школяра здійснюють позашкільні заняття, що мають художньо-естетичну спрямованість, оскільки створюють сприятливі умови для ознайомлення учнів з творами мистецтва та зразками світової культури. Питання впливу мистецтва на моральне виховання особистості порушені у наукових працях О. Зорової. Дослідниця звертає увагу на те, що всі функції зазначеного феномену у суспільстві (суспільно-перетворювальна, інформативна, пізнавальна, комунікативна, естетична та ін.) сприяють моральному вихованню, здійснюючи його у межах специфічних художніх засобів і особливостей виду та жанру твору. Мистецтво вона називає учителем моральності [10, с. 125].

З цього приводу Г. Тарасенко зауважує, що мистецтво, вбираючи в себе багатство морально-естетичного досвіду ставлення людини до світу, завжди було, є і буде одним із основних чинників гуманістичного виховання особистості [11, с. 48]. Почуття й емоції, що виникають у процесі сприймання дитиною прекрасного і досконалого, спонукають до добрих справ та активної діяльності. Твори мистецтва дають змогу школяреві поміркувати, відчути переживання митця, сприйняти вічні загальнолюдські цінності.

О. Лінчук називає мистецтво «людинознавством» і вважає характерною його рисою увагу до проблем гуманізації людини і її світу. На думку дослідниці, стосунки між людиною й історією, особистістю та суспільством, людиною і людиною, людиною й природою, проблема успадкування духовної культури є тими головними питаннями, які висвітлюються у найкращих зразках світового мистецтва і містять значний виховний потенціал [12, с. 25].

Заняття, що мають еколого-натуралістичну та туристсько-краєзнавчу спрямованість, також сприяють моральному вихованню учнів. За словами Г. Тарасенко, «виховати справжню Людину поза природою абсолютно неможливо. Гармонійна особистість народжується лише в гармонії з довкіллям» [11, с. 3]. На думку К. Чорної, досліджуючи природу, доглядаючи за тваринами і рослинами, школярі відчувають особисту причетність і відповідальність за збереження та примноження природних багатств рідного краю, усвідомлюють особливості основних екологічних проблем навколишнього середовища [13, с. 32].

І. Гільгенберг звертає увагу на реалізацію позашкільними закладами спортивно-оздоровчого спрямування потреб учнів молодшого шкільного віку в активній руховій діяльності. Вона зазначає, що ця потреба не може повною мірою зреалізовуватися в загальноосвітніх навчальних закладах. Це стає причиною швидкої втомлюваності молодших школярів і перешкоджає розвитку в них вищих потреб. Науковець з'ясовує, що відповідно до

теорії потреб вторинні потреби виникають лише за умови реалізації первинних, до яких у цьому разі належить потреба в русі. Отже, на її думку, спортивно-оздоровчі заклади не тільки вирішують завдання зміцнення здоров'я молодших школярів, а й побіжно сприяють засвоєнню ними моральних цінностей [14, с. 63-64]. Окрім того, спортивні змагання сприяють вихованню таких важливих моральних якостей, як товариськість, взаємодопомога, взаємопідтримка, відповідальність тощо.

Отже, усі перераховані особливості організації виховного процесу в позашкільних навчальних закладах засвідчують, що ці освітні установи покликані відігравати особливу роль у процесі формування моральної вихованості молодших школярів на сучасному етапі.

Література:

1. Ліпська С.Л. Оновлення змісту позашкільної освіти в контексті сучасних гуманістичних тенденцій / С. Л. Ліпська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. – Київ-Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2006. – Вип. 9. – С. 158-163.
2. Закон України «Про позашкільну освіту» // Верховна Рада України. Управління освітою. – К. : 2005. – № 28. – С. 372.
3. Ковбасенко Л. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу / Л. Ковбасенко // Шкільний світ. – 2003. – № 22-24. — С.14.
4. Гуменникова Т. Р. Деякі аспекти виховання першооснов моральної культури молодших школярів / Т. Р. Гуменникова // Нові технології виховання : зб. наук.ст. – К., 1995. – С. 49-58.
5. Мельникова І. М. Традиції народного виховання та позашкільні заклади України / І. М. Мельникова // Нові технології виховання [зб. наук. статей]. – К., 1995. – С. 83-86.
6. Киричок В. А. Методика формування гуманних взаємин молодших школярів у позаурочній діяльності / В. А. Киричок // Нові технології виховання : зб. наук.ст. – К. : 1995. – С. 58-63.
7. Сущенко Т. И. Педагогический процесс во внешкольных учреждениях : учеб.-метод. пособие / Т. И.Сущенко. – К. : Рад.школа, 1986. – 116 с.
8. Вульф В. Б. Организатор внеклассной и внешкольной воспитательной работы / В. Б. Вульф, М. М. Поташник – М. : Просвещение, 1983. – 204 с.
9. Шмаков С. А. Досуг школьников как социально-педагогическая проблема / С. А. Шмаков // Сов.педагогика. – 1980. – № 3. – С. 43.
10. Зорова О. А. Взаимодействие нравственных и эстетических факторов в коммунистическом воспитании / О. А. Зорова – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 180 с.
11. Тарасенко Г. С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи : посібник для вчителя / Г. С. Тарасенко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 144с.
12. Линчук Е. Н. Формирование нравственной личности / Е. Н. Линчук. – К. : О-во «Знание», 1986. – 48 с. – (Серия Педагогическая. 6).
13. Чорна К. І. Основні проблеми та напрями виховання молодого громадянина незалежної України / К. І. Чорна // Нові технології виховання : зб. наук. ст. – К., 1995. – С. 28-32.
14. Гильгенберг И. В. Педагогические условия приобщения младших школьников к духовным ценностям в процессе нравственного воспитания : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гильгенберг Ирина Валерьевна. – Челябинск, 2002. – 169 с.